

PETLETNI PRAVNI ŠTUDIJ IN RAZVOJ PRAVNEGA ŠTUDIJA V SVETU

Matej Accetto,

*univerzitetni diplomirani pravnik, doktor pravnih znanosti, izredni profesor
na Pravni fakulteti Univerze v Ljubljani*

V zadnjih letih se Pravna fakulteta Univerze v Ljubljani vse aktivneje ukvarja z idejo petletnega enovitega magistrskega študija prava. Začelo se je s splošno notranjo razpravo ob začetku snovanja bolonjske prenove, nadaljevalo z načelnimi posvetovanji s partnerji in delodajalci v pravosodju ter drugih pravnških poklicih, še pozneje z zasnovo konkretnih načrtov o predmetniku takega študija. Na vseh teh korakih razprave so bila mnenja o tem ali onem posameznem vidiku različna, a se je vedno oblikoval konsenz o ideji daljšega enovitega študija oziroma stališču, da je za zahtevne pravniške poklice primerno zahtevati uspešno opravljenih pet let študija, ne pa zgolj triletni ali (skrajšani) štiriletni program prve bolonjske stopnje.

Ta spoznanja fakulteto vodijo v smeri prizadevanj za akreditacijo takega novega, enovitega študijskega programa. V tem uvodniku ne bom namenjal pozornosti podrobnostim novega predmetnika tega programa (avtor tega uvodnika vsaj do zdaj niti nisem sodeloval pri njegovem snovanju), čeprav ni odveč že uvodoma posebej poudariti, da razprava o kakovosti študija seveda ni in ne more biti omejena zgolj na vprašanje oblike oziroma strukturne zasnove študija, temveč je še bolj odvisna od njegove vsebine (kaj in kako učimo) in akterjev (tako profesorjev kot tudi (ustrezno izbranih) študentov). Vendarle pa, kot navsezadnje potrjuje tudi bolonjska prenova, pri zasnovi kakovostnega izobraževanja poleg podrobnejše vsebine pomembno vlogo igra tudi organizacija študija v obliki takega ali drugačnega študijskega programa. Ta vidik obravnavam v nadaljevanju s preprosto nosilno tezo, da ljubljanska pravna fakulteta v svojem razmisleku o prenovi študija še zdaleč ni osamljena, ampak se z njim – in tudi osnovno usmeritvijo začrtane prenove! – pravzaprav zgolj pridružuje razvojnim trendom na številnih drugih, mednarodno upoštevanih univerzah, ki so se v zadnjem času soočile z istim vprašanjem: Kakšen je dober pravni študij?

To vprašanje je imelo, če si za uvod dovolimo kratek pogled v preteklost, v različnih okoljih in obdobjih zelo različne odgovore. Že v rimski antiki so se pravniki sprva neformalno izobraževali v obliki bolj ali manj javnih razprav, nato pa v obliki organiziranih predavanj, najverjetneje najprej v minimalnem trajanju štirih let, po Justinijanovi reformi pa s študijem cesarskih konstitucij vred pet let.¹ V srednjem veku, ko se je v Evropi pravni študij ponovno razvil skupaj z nastankom univerz, so te z obuditvijo pomena rimskega prava vse do sedemnajstega stoletja poučevale zgolj kanonsko in (rimsko) civilno pravo, ki da sta bila po svojem univerzalnem značaju primerna za univerzitetno obravnavo,² niso pa veliko pozornosti namenjale lokalnemu oziroma deželnemu pravu. V Angliji se je konec 13. stoletja za potrebe praktičnega šolanja tako izoblikovalo vajeništvo v posebnih s sodišči povezanih odvetniških združenjih (*Inns of Courts*), kjer so študenti tudi prebivali, o pravu pa se izobraževali z delom na sodišču ter prek simulacij sodnih obravnav na večernih obedih (obisk določenega števila obedov je bil sprva tudi edini formalni pogoj za pripustitev k odvetništvu).³ V ameriških kolonijah so kot alternativo študiju v Angliji uvedli možnost samostojnega študija, sodniškega pripravništva ali vajeništva pri uveljavljenem pravniku, ki je vodila v zelo raznolike izkušnje glede na resnost študentov, mentorjev in ocenjevalcev,⁴ v devetnajstem stoletju pa se je v ZDA nato pravniško šolanje počasi preneslo na posebne pravne šole, vendar so bile tudi te še dolgo zasnovane kot razmeroma kratkotrajne in neodvisne »obrtiške« šole, ki za vpis praviloma niso zahtevale predhodne diplome, še v začetku dvajsetega stoletja praviloma niti srednješolske ne.⁵ Tudi v Evropi se je pravni študij počasi, toda vztrajno začel spreminjati v novem veku, univerze in organizacija pravnega študija so postajale vse bolj lokalno usmerjene, prav-

¹ O tem več v Janez Kranjc: Pravni študij nekoč in danes, v: Zbornik Pravne fakultete Univerze v Mariboru, I (2005), str. 19–46, str. 24–27.

² Tako Peter Stein: *Roman Law in European History*. Cambridge University Press, Cambridge 1999, str. 57.

³ Glej Ralph Michael Stein: *The Path of Legal Education from Edward I to Langdell: A History of Insular Reaction*, v: *Chicago-Kent Law Review*, 1981, 57(2), 429–454, str. 430–433.

⁴ Anekdote med drugim poročajo o kandidatu, ki je želel pravosodni izpit opraviti po šestih tednih prebiranja zakonodaje in literature. Eden od štirih ocenjevalcev ga je gladko zavrnil, dva druga pa sta mu dala pozitivno mnenje, eden od njiju sicer šele po slovesni obljubi kandidata, da bo študij še nadaljeval, drugi pa z bolj optimistično napovedjo, da »se bo kmalu usposobil«. Tudi John Marshall, poznejši znameniti predsednik Vrhovnega sodišča, je bil kot veteran vojne za neodvisnost med odvetnike sprejet po zgolj nekaj mesecih študija, ko je pogoj države Virginie po podkovanosti in moralni ustreznosti zadostil s potrdilom, ki ga je podpisal guverner Thomas Jefferson. Glej Brian J. Moline: *Early American Legal Education*, v: *Washburn Law Journal*, 2004, 42, str. 775–802, str. 779–786.

⁵ Prav tam, str. 791–802.

ni študij bolj sistematiziran, počasi razdeljen na posamezna pravna področja, med drugim pa se je v primerjavi z obdobjem srednjega veka (ko je sprva trajal med šestimi in desetimi leti) najprej skrajšal in se pozneje šele počasi spet začel podaljševati – ponekod v Nemčiji je pravni študij denimo nekaj časa trajal le dve leti, nato pa je bil leta 1804 podaljšan na tri leta.⁶

Že ta kratek historični pogled lepo oriše dve izhodiščni spoznanji. Prvo je raznolikost organizacije pravnega študija, pogojenega tudi z različno pravno tradicijo in kulturo ter organizacijo pravniškega poklica, ki jo je še vedno mogoče opaziti med različnimi pravnimi sistemi. V državah celinske Evrope je v grobem pravni študij tradicionalno zasnovan podobno kot v Sloveniji, v obliki dodiplomskega študija, ki študente opremi tako s splošnejšo pravniško izobrazbo kot tudi s podrobnejšim študijem posameznih pravnih panog in pravnih veščin. V Veliki Britaniji oziroma Angliji, kjer je poklicno izobraževanje poleg dediščine starega sistema *Inns of Court* pogojeno tudi z razlikovanjem med različnimi pravniškimi vlogami (zlasti razlikovanjem med *barristers* in *solicitors*), osnovni fakultetni študij prava denimo traja le tri leta, vendar se potem nadgradi še z različnima dodatnima programoma študija za poglobitveni pravniški vlogi in za specializirane zagovornike (*barristers*) še strukturiranim vajeništvom (*pupilage*) v eni od odvetniških pisarn. V ZDA, kjer so specifične značilnosti pravnega študija poleg historičnega razvoja delno prav tako pogojene s posebnostmi ureditve (naravo federalne ureditve ZDA, fluidnostjo pravnih poklicev, neposrednimi demokratičnimi volitvami številnih sodnikov in tudi sicer pomembnimi političnimi implikacijami prava),⁷ je pravni študij organiziran kot triletni podiplomski študij, ki pa pred tem zahteva že zaključeno štiriletno dodiplomsko šolanje želene usmeritve na *collegeu*. Deloma zaradi historičnih vezi in vplivov, deloma zaradi siceršnjega ugleda teh ureditev so enega od opisanih pristopov k pravnemu študiju ubrale tudi univerze v drugih delih sveta.

Drugo, nič manj pomembno spoznanje pa je povsod prisotna potreba po prenovi oziroma prilagajanju pravnega študija razmeram in siceršnjemu razvoju v družbi. To je morda nekoliko presenetljivo reči o pravu, ki praviloma velja za dokaj konzervativno vedo, pa tudi v slovenskem kontekstu o ljubljanski pravni fakulteti, ki je bila v preteklih desetletjih praviloma zelo zadržana do vseh načrtanih reform izobraževanja (ki jih je bilo menda samo med drugo svetovno vojno in osamosvojitvijo osem), od uvedbe stopenjskega študija v šestdesetih letih do bolonjske prenove v začetku novega tisočletja. A vendar se tudi ta za-

⁶ Glej J. Kranjc, nav. delo, str. 29 in 34.

⁷ Frank K. Upham: The Internationalization of Legal Education: National Report for the United States of America, v: The American Journal of Comparative Law, 2014, str. 97–126, str. 97–101.

držanost lahko razume na dva načina, bodisi kot splošen odpor do sprememb v zasnovi študija bodisi kot odpor do tistih sprememb, ki po presoji fakultete ne ustrezajo naravi pravnega poklica oziroma specifičnim zahtevam pravnega študija – prej omenjeni reformi so številni pravniki (tedaj in danes) ocenili za neživljenjski, kolikor sta pravni študij kot izobraževanje za opravljanje klasičnih pravnških poklicev silili deliti na dva dela.

To pa ne pomeni, da se pravni študij ne bi nikoli spreminjal skupaj z družbo, v kateri naj bi odigral svojo vlogo. Ker večina diplomantov praviloma pozneje tako ali drugače postane del pravosodja, pravni študij nemara bolj kot večina drugih narekuje usposabljanje študentov za opravljanje specifične družbene vloge,⁸ kar vodi v dva pomembna poudarka razprave o njegovi zasnovi.

Že dolgo se, prvič, del razprave posveča vprašanju povezave med teorijo in prakso oziroma praktičnega usposabljanja v času pravnega študija – med drugim je denimo na drugi strani Atlantika posebna delovna skupina Ameriške odvetniške zbornice leta 1992 pripravila obsežno poročilo o potrebni reformi pravnega študija za boljši stik teorije s prakso.⁹ V luči takih pobud tako tudi v ZDA nekateri razmišljajo o koristnosti podaljšanja študija na štiri leta (podiplomskega študija prava, po štirih letih dodiplomskega izobraževanja) z bolj praktično zasnovanim izobraževanjem v dodanem četrtem letniku.¹⁰ Nekatere univerze so že uvedle različne oblike povezovanja s prakso (na primer Arizona State University, Pace Law School, City University New York), o podobnih pobudah pa razmišljajo tudi v Kanadi.¹¹ Enaki razmisleki so prisotni drugod po svetu, recimo v Nigeriji, kjer imajo 36 pravnih fakultet in nato zgolj eno državno pravno šolo, ki diplomante z vseh teh fakultet (stežka) sprejema za praktični del usposabljanja,¹² s številnimi pozivi za reformo in večjo pozornost kliničnemu usposabljanju.¹³

⁸ Hannah McConkey: The academic(?) law degree: The case for reform, v: Holdsworth Law Review, 16 (1993), str. 170–183, str. 171.

⁹ American Bar Association, Section of Legal Education and Admissions to the Bar: Legal Education and Professional Development – An Educational Continuum, Report of The Task Force on Law Schools and the Profession: Narrowing the Gap. Chicago 1992.

¹⁰ Robert I. Reis: Law schools under siege: The challenge to enhance knowledge, creativity, and skill training, v: Ohio Northern University Law Review, 38 (2012), str. 855–883.

¹¹ Lorne Sossin: Experience the future of legal education, v: Alberta Law Review, 51 (2014) 4, str. 849–869.

¹² Bagoni A. Bukar: Legal education and challenges of contemporary developments in Nigeria, v: International Journal of Clinical Legal Education, 20 (2014), str. 593–601, str. 601.

¹³ Charles Olufemi Adekoya: Meeting the required reforms in legal education in Nigeria: Clinical legal education – ten years after, v: International Journal of Clinical Legal Education, 20 (2014), str. 603–613.

Na drugi strani pa so marsikje na bolj ali manj boleč način prišli do spoznanja, da se pretirano obrtniška specializacija brez široke pravne izobrazbe ne obnese in ni v interesu ne družbe ne stroke.¹⁴ Poveden je denimo primer Pakistana s (po oceni) 74 pravnimi šolami, ki so povezane s 16 univerzami in na katerih pretežno učijo (aktivni in upokojeni) sodniki in odvetniki, kar baje vodi v cehovsko, mehansko dojemanje (izobraževanja) prava, ki ga opazovalci in redki akademski profesorji močno kritizirajo.¹⁵

Tak sklep še poudarja drugi poudarek razprave o pravnem študiju, ki poudarja pomen etične komponente pravnega študija. V številnih razpravah po svetu prevladujejo spoznanja, da pravni študij ne sme biti osredotočen zgolj na praktično učenje veščin za tehnicistično opravljanje pravniskega poklica, ampak mora še vedno študente izobraziti v razmišljujoče, etične pravnike.¹⁶ Oba vidika sta povezana – razprave o pravnem študiju v Rusiji denimo med poglavitnimi slabostmi raznolikih pravnih fakultet poudarjajo, da težko vzpostavljajo stik s prakso in da jim primanjkuje tako ustreznega praktičnega usposabljanja kot tudi etične komponente pravnega študija.¹⁷

V tej luči je mogoče razumeti tudi težnje k spreminjanju študija ali že sprejete reforme zasnove študija prava. Snovalci teh reform razmišljajo o ciljih in zelenih kompetencah diplomantov – tako je denimo povedno, da so poleg razmisleka o morebitnem podaljšanju študija v ZDA posveti o kritičnih vprašanjih pravnega študija v ZDA¹⁸ in študije o najboljših praksah pravnega izobraževanja¹⁹ vodili v več priporočil o spremembah, ki gredo v »evropsko« smer opredeljevanja učnih izidov, zelenih kompetenc in izobraževanja učiteljev, čeprav so bili deležni tudi močne kritike.²⁰ (Na drugi strani je sicer tudi bolonjski proces mogoče razumeti kot spodbujanje razumevanja običajne sto-

¹⁴ H. McConkey, nav. delo, str. 182.

¹⁵ Osama Siddique: Legal Education in Pakistan: The Domination of Practitioners and the „Critically Endangered“ Academic, v: *Journal of Legal Education*, 63 (2014) 3, str. 499–513, str. 500–501.

¹⁶ Glej na primer Alice Woolley: Legal education reform and the good lawyer, v: *Alberta Law Review*, 51 (2014) 4, str. 801–818.

¹⁷ Glej Olga Shepeleva in Asmik Novikova: The quality of legal education in Russia: The stereotypes and the real problems, v: *Russian Law Journal*, 2 (2014) 1, str. 106–120.

¹⁸ Glej povzetek najpomembnejših in komentar v: Peter S. Vogel: The future of legal education: Preparing law students to be great lawyers, v: *Oregon Law Review*, 93 (2015), str. 893–900.

¹⁹ Roy Stuckey in drugi: Best practices for legal education: A vision and a road map. Clinical Legal Education Association, Baltimore 2007.

²⁰ Na primer Michael T. Gibson: A critique of best practices in legal education: Five things all law professors should know, v: *University of Baltimore Law Review*, 42 (2012) 1, Article 2, 1–80.